

Szegedi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

BÉCS SZEREPE MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉBEN

egyetemi doktori értekezés

tézisei

Készítette: Polenyák Ivett

Témavezető: Dr. Deák Ágnes

PhD., egyetemi docens

Szeged, 2014

Bécs szerepe Munkácsy Mihály életében

A témaválasztás indoklása

A dolgozat az úgynevezett New Art History és a New Cultural History megközelítéseknek megfelelően igyekszik a választott témát megvizsgálni. Munkácsy Mihály pályakezdését a dolgozat a magyar művészettörténet-írásban érzékelhető paradigmaváltás¹ szellemében új történeti kontextusba helyezi el. A dolgozat párhuzamba állítja Munkácsy Mihály pályakezdését a magyar művészeti élet kiteljesedésével. Az új megközelítés szellemében a dolgozat megvilágít közgazdaságtani és társadalomtörténeti aspektusokat is, amik a téma történelmi kontextusának fontosságát jobban kihangsúlyozzák.

A disszertáció témaválasztását indokolja, hogy Munkácsy Mihály művészeti pályakezdéséről, azaz első bécsi akadémiai tanulmányairól a Munkácsy irodalomban nem található részletes, ezen időszakot feltáró munka. Ezen munka tehát a festő 1864–1865-ben Bécsben töltött időszakát állította fókuszába, melyet egy alapos, három éves kutatómunka alapozott meg, részben Bécsben (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wiener Stadt- und Landesarchiv, Wiener Stadt- und Landesbibliothek, Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien), részben Budapesten (Magyar Nemzeti Galéria, Magyar Országos Levéltár, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár). Ezen eddig hiányos fejezet kiegészítését a Munkácsy irodalom kiegészítésén túl az a fontos magyar művészettörténeti tény is indokolja, hogy Munkácsy Mihály személyében az első világhírnévre szert tett magyar festőművész lépett az európai művészvilág porondjára.

Személyében az európai, valamint az amerikai művészvilág elsőként ismerhetett meg egy magyar festőt, akinek művészetén keresztül a világ tudomást szerezhetett a magyar nemzeti kultúra létezéséről. Művészete magába ötvözte korábbi mestereinek tanítását, hivatástudatát, munkája szeretetét. Munkácsy művészeti karrierje a maga nemében egyedülálló, hiszen édesapja 1844-ben bekövetkezett halála után egészen 15 éves koráig mint asztalosinas tengette életét. A művészet iránti felelőssége, majd annak első lépcsőfokainak átlépése Szamosy Eleknek köszönhető. Self made man-nek nem nevezhetjük, hiszen a művészet oly magas szintű fokát, amit elért, azt pártfogói és tanítói segítségével sohasem sikerült volna

¹ Lipták Dorottya, Sinkó Katalin, Sármány-Parsons Ilona, Szívós Erika munkáiban is érzékelhetőek a magyar művészettörténet új irányvonalai.

meghódítania. Szamossy Elek a honvédfestőként is aposztrofált magyar festő a bécsi Karl Rahl által vezetett festőiskolában magába szívott tapasztalatok alapján, amely a régi reneszánsz korok tanítási modelljéig nyúlik vissza, a felszínre segítette Munkácsy személyében az ún. „*Naturtalent*“ kibontakozását. Ez a rahli tanítási módszer helyességének teljes győzelmét jelentette Munkácsy Mihály személyében. A Magyar Művészeti Egylet Szamossy ajánlására pedig a pártfogásába vette a fiatal festőnövendéket, hiszen első mesterén kívül az egykori magyar Rahliánerek²: Than Mór, vagy Lotz Károly mint a korszak híres magyar festői biztosították támogatásukról. A Magyar Művészeti Egylet pártolói közösen összefogva első képeit eladását lehetővé téve hozzájárultak ahhoz, hogy a Bécsi Akadémiára beiratkozzon és intézményes keretek között folytathassa tanulmányait.

Bécsi tanulmányéve alatt a festészet alapismereteit az Akadémián és Karl Rahl magániskolájában sajátította el. A velencei iskola Rahl által ötvözött aláfestési módszerét itt ismerte meg, majd egy Ludwig Knaus által festett genre képnek köszönhetően a festő vonzaskörébe került.³ Kedves bécsi professzorának halála után művészeti útkeresése így a Münchener Akadémiára vezette. Követve elhatározását és Knaust, München után Düsseldorfba tette át székhelyét, hogy a mestertől tanulhasson. A rahli tanítási módszer segítségével felszínre hozott östehetség az akadémiák szabályai szabta keretek között a saját útját járta, de a megszabott és már keretek közé szorított zseni 1870-ben a Párizsi Szalonban kiállított festményével a párizsi kritikusok és művésztársai elismerését vívta ki. Aranyéremmel kitüntetett képe művészeti hírnevének megalapozását jelentette. Az 1873-as bécsi világkiállításon már a magyar festőelit⁴ tagjaként állította ki festményeit.

Európa legnagyobb és legismertebb kiállítótermei nyíltak meg a fiatal magyar művész művei előtt, amelyek többnyire már a festő műtermében vevőre találtak. Az Osztrák–Magyar

² A szerző munkájában szerepel első ízben ez a meghatározás: Munkácsy Mihály, avagy művészi hírnév és nemesség, in Antos B., Tamás Á. eds. (2011), *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

³ A kutatómunka igazolta, hogy nem az elmaradt tandíj, hanem Ludwig Knaus művészetének vonzása miatt távozott a Bécsi Akadémiáról: OSZK.–Kézirattár. Levelestár, Munkácsy Mihály levele Ligeti Antalhoz, 6. Levél, 1865. október 20.

⁴ A magyar festőelit fogalmi meghatározása a szerző munkájában szerepelt először a művészettörténeti szakirodalomban- Polenyák Ivett: Munkácsy Mihály, avagy művészi hírnév és nemesség, In Antos B., Tamás Á. Eds. (2011), *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged., Polenyák Ivett-Munkácsy Mihály és a korabeli magyar festőelit az 1873- as bécsi világkiállításon, In: Deák Ágnes ed. (2012), *AETAS*, 27. évfolyam, 1. sz., Szeged.

Monarchia sem vonta ki magát a festő nagyrabecsüléséből. Amit mi sem bizonyít jobban, mint a Munkácsy Mihálynak adományozott magyar nemesség teljesen szokatlan, az adományozási szabályoktól merőben eltérő adományozási módja⁵. Bécsben élete folyamán többször megfordul majd, és 1886–1887-ben egy császári megbízatásnak köszönhetően a Bécsi Képzőművészeti Múzeum (*Kunsthistorisches Museum*) egyik kupolájába festi meg annak egyik mennyezetképét: A Renaissance Apotheozisát.

Jóllehet Munkácsy Mihály életéről már több monográfia íródott, de a bécsi pályakezdő korszakának feldolgozása nélkül. Jelen munka részben ezt a hiányt igyekszik pótolni és felhívni a figyelmet az ezeddig a Munkácsy irodalomban többnyire egy–egy bekezdésre leszűkített Karl Rahl bécsi professzor és festő kimagasló jelentőségére Munkácsy művészeti pályafutásában. Rahl hatása nem csak közvetlenül, hanem tanítványa, a magyar Rahliánerek tanításain keresztül, útmutatásuk segítségével nagy mértékben érezte hatását, akár Rahl tanítási módszerét, akár aláfestési technikáját tekintve, amelyhez Munkácsy Mihály egy életen át hű maradt.

A kutatás célja

A Munkácsy irodalom kiegészítésére irányuló törekvés, amely a jelen munkának köszönhetően jelentősen kiegészült, a kiinduló célkitűzés. A Munkácsy irodalom, illetve több információ helyességének pontos forrásokkal való alátámasztására, helyenként datálására került sor. (Információ hiányában jórészt anekdotákra épülő, tényeknek hitt tévedések tisztázására is törekedtem.) Ezeddig publikálatlan levelekből is dolgoztam: Munkácsy Mihály unokahúgaihoz íródott levelei szintén bizonyítják azt a tényt, hogy Bécs elementáris erővel hatott a fiatal emberre.

A disszertáció súlypontja tehát egy mélyreható és összegző művelődéstörténeti vizsgálat a korabeli források (az osztrák és magyar levéltári iratok, korabeli sajtótermékek, valamint a Munkácsyról írott első német nyelvű monográfia) segítségével. Az eddigi Munkácsy monográfiákat áttekintve nem kerülhető meg az a tény, hogy ezek a munkák a művész nagy korszakaira koncentráltak (Düsseldorf, Párizs, Luxembourg). Ezen háttérinformációk tükrében teljesen megalapozott jelen munka azon törekvése, hogy immár a teljesség igényével (a rendelkezésre álló és ezeddig felhasználhatatlan források segítségével) próbáljuk meg

⁵ Munkácsy Mihály, avagy művészi hírnév és nemesség, in Antos B., Tamás Á. eds. (2011), Szemelvények ötszáz év magyar történelméből, Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

áttekinteni a művész pályafutása szempontjából mérföldkönek tekinthető első bécsi évet. Melyek voltak Munkácsy mozgatórugói művészeti pályájának kezdetén? Mi motiválta a fiatal embert? Milyen képeket láthatott Bécs kiállítótermeiben? Kikkel barátkozott? Mely személyek gyakoroltak nagy hatást a még bontakozó tehetségre? Milyen motiváció hatására indult el Münchenbe, majd Düsseldorfba?

A kutatás fókuszában álló kérdések és válaszok

A disszertáció első fejezete azon kérdésre keresi a választ, hogy Munkácsy Mihály családja milyen anyagi körülmények között élt, azaz családi háttörténetét taglalja. A festő önéletrajzi könyvének segítségével és édesapja jövedelmének pontos feltérképezésével feltárja, hogy a család az akkori viszonyokat figyelembe véve valóban jó körülmények között élt, az erre vonatkozó kétségek a jelen munka nyomán eltűnhetnek. Majd ennek alapján, tekintve a 19. századi magyar társadalmi rétegeket, a család besorolásra kerül a társadalmi hierarchiában. A relatív jólétnek az apa halála utáni megszűnése így valóban elementáris erővel hatott a még gyermek Munkácsyra. Az új élethelyzet a sok nyomorúság mellett pozitívumokat is rejtett magában a festő jövőbeni realista stílusban alkotott festményei témájában is vissza–visszaköszönve.

Az 1873–ban megrendezett Bécsi Világkiállítás alkalmával hazafias érzelmei igazi megmérettetésre kerültek, hiszen a festő élt az alkalom adta lehetőséggel, s munkáit a magyar szekcióban állíttatta ki., érdemével nemcsak a magyar éremtáblázatot, hanem egyben az akkori magyar festőelit tagjainak csekély létszámát is gazdagítva. Ezen patriotizmus forrását és a világkiállításon való kidomborításának motívumait tekintve a festő gyermekkori visszaemlékezéseit, valamint korai művészeti korszakát, család indíttatásán túl környezetének uralkodó liberális eszmekörében kell keresnünk: első jelentős tanítója, az egykori negyvennyolcas festőként is emlegetett magyar Rahliáner: Szamosy Elek, valamint pesti lelkes liberális pártfogója, Ligeti Antal, illetve Rahl professzor és egykori magyar tanítványainak, például Than Mórnak és Lotz Károlynak a forradalmi múltjában.

A Bécsi Akadémiára kerülve Munkácsy Mihálynak beszélnie kellett németül. A kortársak szerint elég csekély nyelvismerettel rendelkezett, bár mindez viszonyítás kérdése, hiszen egyértelmű az, hogy egy magyar nemesi családban nevelkedett művésszel összehasonlítva, aki esetében gyermekkorától anyanyelvű vagy képzett házitanítók gondoskodtak a német nyelv megfelelő szintű elsajátításáról is, Munkácsy Mihály nyelvismerete természetesen nem vehette fel a versenyt. Ennek ellenére a dolgozat nem felejtkezik el a

család német eredetéről sem, hiszen F. Walter Ilges mint Munkácsy egykori családi személyes jó barátja és egyben leghitelesebb monográfiájának írója, utalva a festővel való beszélgetéseire, művében Munkácsy nyomán a család bajor eredetéről ír. Ezen tények más bizonyítékokkal együtt a festő megfelelő szintű német nyelvtudásának meglétét tárja elénk. Egyben felhívja a figyelmet arra a téves hipotézisre is, amely szerint a festő családjának gyökerei Felső-Magyarországon keresendők.

Munkácsy Mihály életében a Magyar Művészeti Egyletnek döntő jelentősége volt. Életútja korai szakaszára ezen intézmény léte, illetve egy magyar művészeti akadémia hiánya nyomta rá bélyegét, ami indokolta tette egy a magyar művészeti élettel, illetve a Magyar Művészeti Egylet születésével foglalkozó alfejezet megírását. Az alfejezet áttekinti a korabeli, főleg német művészeti egyletek születését, majd a magyar és a bécsi művészeti egylet megszületésének körülményeit párhuzamba állítva érzékelteti a magyar kulturális viszonyok nagyfokú elmaradottságát. Ezen elmaradás miéртjére keresve a választ több érdekes tényre hívja fel a figyelmet, és az *Oesterreichisch- Ungarische Revue* egy korabeli cikkében közölt dátum alapján pontosítja a Magyar Művészeti Egylet születésének dátumát, valamint részvényadatok segítségével a hazai közönség művészetek irányában táplált érdeklődését szemlélteti egy diagram segítségével.

A Magyar Művészeti Egylet mellett Munkácsy Mihály első megrendelői is középpontba kerülnek, akiknek támogató jellegű képvásárlásai a fiatal festő számára létfontosságúak voltak. Az ebből kiinduló alfejezete a disszertációnak ezeknek a vásárlási szokásoknak a vizsgálatával foglalkozik. Melyek voltak a motivációs tényezők? Kiktől vásároltak? Hatással volt-e a Bécs szalonjaiban uralkodó divat a magyar arisztokrácia vásárlási szokásaira? Hogyan tekintettek a gyenge lábakon álló, intézményesített művészeti oktatást nélkülöző magyar művészekre? A feltörekvő meggazdagodott rétegek követték-e a magyar arisztokrácia többnyire „ad hoc” művészetpártolását és vásárlási szokásait?

A disszertáció harmadik fejezete Szamossy Elek festőművész szerepének méltatására helyezi a súlypontot Munkácsy Mihály életpályáján belül, túl a Munkácsyról szóló művek azon pusztá megállapításánál, hogy első tanítójául szolgált a később világhíressé lett festőnek. Jelen munka segítségével megállapítható, hogy Szamossy Elek személyén keresztül Munkácsy a kor egyik legkorszerűbb, Karl Rahl által is közvetített tanítási módszerben részesült, amit Szamossy még Rahl ateliéjében szívott magába. Munkácsy első mestere leszámítva a Rahl mesternél töltött tanulmányait egész életében megmaradt autodidaktának, így az általa közvetített tanítási módszer, Munkácsy Szamossy mester tanítási óráira való

visszaemlékezéseinek tanúbizonysága szerint is, a rahli útmutatást követte. Ezen metódus, áttekintve a Bécsi Akadémia történetét, az intézmény által is hivatalosan elismert tanítási módszerré lépett elő. A realizmus későbbi nagy magyar festője festészeti hírnevének csúcspontján tudatában lévén öreg mestere munkája fontosságának, 1882. február 21-én a következőképpen fejezte ki köszönetét: „Szamossy, korábban felismerte tehetségemet, mint saját magam, így neki köszönhetem azt, akivé lettem.”⁶ Az egykori Rahliáner segítségével keresztül a bécsi tapasztalatok első hullámainak vetületei így már Munkácsy korai pályakezdő szakaszában is jelen voltak.

Karl Rahl szerepének fontossága a magyar festőművészet történetében nem hagyható figyelmen kívül, hiszen a kor magyar festőelitjének egy jelentős része alapozta meg tudását Rahl bécsi magániskolájában. Rahl aláfestési módszerével szintén Szamossy ateliájában ismerkedett meg Munkácsy, amiről önéletrajzi írásában is beszámol. F. Walter Ilges munkája tovább pontosítja ezt a kijelentést. Rahl tanítványainak további érdeme, hogy az ő közreműködésükkel honosodhatott meg a monumentális magyar falcképfestészet, illetve rájuk is jelentős mértékben alapozva teremtődött meg a hazai magasabb színvonalú festőművészet. A bécsi világkiállításon kitüntetett festők csoportjában megtalálhatók legkiemelkedőbb egykori magyar tanítványainak munkái, így Munkácsy Mihály festményei is, amelyeknek is köszönhetően a magyar éremtáblázat tovább gazdagodott.

A Bécsi Képzőművészeti Akadémián folytatott kutatómunka során az is kiderült, hogy Munkácsy sohasem volt az Akadémián Karl Rahl tanítványa, ahogy ez a Munkácsy monográfiákban olvasható. Valójában az Akadémia előkészítő osztályának (*Vorbereitungsschule*) volt a hallgatója. Az eddig elfogadott nézetnek ellentmondva az akadémiai beiratkozási papirokban az olvasható, hogy az előkészítő osztályban Carl Wurzinger professzor oktatásában részesült. Tehát sem Joseph von Führichnek, sem Theodor Franz Zimmermannak nem volt a tanítványa, ahogy ezt a szakirodalom állítja. Rahl professzorral azonban magániskolájában került szorosabb kapcsolatba, amiről August Georg Mayer, egykori Rahliáner visszaemlékezése alapján kiderül, hogy Munkácsy is azon a diákok között szerepelt akik halott professzoruk koporsóját vitték utolsó útjára 1865-ben, mely megtiszteltetésben csak a legkedvesebbek részesülhettek. Ezen visszaemlékezés alapján egyértelművé vált, hogy valóban szoros ismeretségben állt a mesterrel Munkácsy, és valóban Karl Rahl magániskolájában tanult.

⁶ Ilges, F. Walter (1899), M. Von Munkacsy. 27.o. „Szamossy, der mein Talent früher erkannte, als ich selbst, ihm verdanke ich, was ich geworden bin!”

Bécsben töltött első akadémiai éve alatt Munkácsy Mihály életének egyik legboldogabb időszakot töltötte, amelyről szívesen nosztalgizik későbbi leveleiben, ellentmondva ezzel annak az állításnak, mely szerint a fiatal művész keserűen tengette napjait a császárvárosban. Unokahugaihoz íródott levelei azonban szöges ellentétben állnak ezzel a felfogással. A valóság az, hogy Munkácsy gazdag barátainak köszönhetően Bécs 1865-ös farsangjának báli szezonját végig mulatta.

A Bécsi Képzőművészeti Akadémiáról való távozásának oka nem a pénztelenség volt, ahogy ezt a Munkácsy irodalom indokolja. Munkácsy Mihály bécsi akadémiai papírjaiban ugyanis az olvasható, hogy beiratkozott az aktuális félévre, de 1865. július 17-én törölték az akadémiai tanulók névsorából. További pontosítást jelentenek még azok a Ligeti Antalhoz íródott levelek, amelyek pontos analizálása után egyértelműen kiderül, hogy a festő Ludwig Knaus egy kiállított, *Gaukler* című festményét látva, a továbbiakban ezen művész vonzásának engedve semmiképpen nem akart a Bécsi Képzőművészeti Akadémián tovább maradni. Carl Rahl halála után pedig senki nem marasztalhatta tovább. Ligetihez íródott leveleiben többek között Munkácsy ajánlólevelet kért Knaushoz, és csak hosszas rábeszélés után szánta rá magát tanulmányainak a müncheni akadémián való folytatására. Továbbra sem tett le a Knaus mellett való tanulás szándékáról, ami Düsseldorfba való utazásának mozgatórugója volt. Tehát Ludwig Knaus szerepe Munkácsy leveleinek elemzése nyomán hangsúlyosabb, döntőbb jelentőséggel bír a fiatal művész pályaeépítő éveiben, mint ez feltételezhető volt.

A dolgozat utolsó fejezete Munkácsy Mihály és a bécsi császári udvar kapcsolatának a megvilágítására épül, fókuszba állítva azon kitüntetések, amelyekkel a fiatal magyar művész munkáját honorálták. Bécsi rövid, ám meghatározó időszakának emléket állítva.

A kutatás eredménye

Munkácsy Mihály 1865-ben Bécsben töltött éve a művész számára egész életre szóló, élményekben bővelkedő, korszakváltó eseményként értékelhető. Nemcsak szakmai szempontból, bár ezek a hónapok a rahli technikával való megismerkedés, az akadémiai órák látogatásának és a bécsi képtárakban való másolások ideje volt, amit a magyarországi Rahliánerek nagymértékben előkészítették.

Irodalomjegyzék

Polenyák, Ivett (2010), Die Rolle des Mäzenatentums in Österreich – Ungarn im Spiegel der Kunstvereine, in: Hlavacka, M., Pokorná, M., T.W. Pavlíček (eds): *Collective and Individual Patronage and the Culture of Public Donation in Civil Society in the 19th and 20th Centuries in Central Europe*. The Institute of History Prague, Prága, 2010, 466-478 o.

Polenyák, Ivett (2011), Munkácsy Mihály, avagy művészi hírnév és nemesség, in Antos B., Tamás Á. (eds): *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2011, 51-59 o.

Polenyák, Ivett (2012), Munkácsy Mihály és a korabeli magyar festőelit az 1873- as bécsi világkiállításon, *AETAS*, 27(1), 159-176 o.

Polenyák, Ivett (2012), The Influence of the Venetian School on the development of Hungarian painting arts, as intermediated, in: *Conference proceedings, International Institute of Social and Economic Sciences, Palermo, Sicily, 2012, április 15-18*. ISBN: 978-80-905241-0-1, 254-259 o.

Polenyák, Ivett (2012), The Vienna Universal Exhibition 1873: the art of Mihály Munkácsy in light of the German Criticism, in: In: Brisova, K., Knejp J. (eds) *Changes of Central Europe Since the middle of 18th century to present, conference proceedings, International conference of doctoral candidates, Ostrava*, 37-45 o.

Polenyák, Ivett (2012), Munkácsy Mihály és Karl Rahl kapcsolata (1865) - Történelmi rekonstrukció a bécsi anyagok tükrében, in: *Történelmi emlékezet és identitás. Tanulmányok*, Heraldika Kiadó, 2012, 128-144 o.